

בשולי ההיסטוריה התרבותית של התנועה העברית באמריקה

מאת משה פלאי

איאלץ, כנראה, לבקשך ילגלג לי מחילה, על שהשתהיתי קמעה ממתן תשובה למכתבך אשר הגיעני בעת שהעבודות בדפוס, הכנת הגיליון החדש של 'ניב', הינן בעיצומן... אינני יכול לסמוך על המדפיס ויהבחור הזעזערי... ואני אלוץ לשהות בדפוס ולפקח על המלאכה. רק באורח זה, הדורש הקדשת ימים כלילות, אפשר להוציא לאור את 'ניב' כמות שהוא. לא די היה למדפיס בכך, והנה הוסיף צרה על צרותי, - לפתע 'בישרי' לי כי עד אשר יקבל חלק משכרו לא ימשיך בעבודה, ולכן אצתי לפתחי נדיבים שוחרי ספרות עברית צעירה באמריקה. בעת כתיבת מכתבי נשלמת ההדפסה...

ובכן, כפי שהנך רואה איננו שוקדים על שמרינו. סביב 'ניב' מתרכזים צעירים אחדים המגלים כשרון ביטוי בעברית, כפי שאתה יכול לקרוא ב'ניב', וההרגשה היא אופטימית במידה מסויימת. אף כי חסרה להם חקיקה העברית - ולעולם לא ימצאוה אלא בישראל - התוצאות הצנועות בממדים ישראליים, מבטיחות רבות בממדים תפוצתיים. פרסקי ידידנו מרוצה מהתוצאות; [המשורר משה] פיינשטיין, כדרכו, רואה שחורות... אחת הצעירות... חנה פרמילנט הכותבת ב'ניב' בקביעות עומדת לפרסם ספר שירה... ומתכננת להשתקע בקיץ הקרוב בישראל, ובחור נוסף, אברהם מרתאן, המפרסם שיריו גם ב'הדאר', מקבץ את שיריו - הרי זה מעודד למדי...

לסביב 'ניב' המחודש נתקבצה חבורה של סופרים ומשוררים צעירים, חלקם ילידי אמריקה, שהמשיכו את המסורת המפוארת של סופרי 'ניב' משנות ה-30 וה-40, שעתה כבר עמדו בראש התנועה העברית וסיפורתה. הצעירים פנו למחקר ספרותי ולהוראה ואף פרסמו ספרי שירה ופרוזה. ביניהם היה ידידי מרתאן, הנמצאת איתנו

ותחילה: כמה מילים על התנועה העברית באותו עשור של שנות ה-60. בסוף שנות ה-50 שופץ בניין ברחוב 16 בין השדרות השישית והשביעית ונעשה ל'מרכז' התנועה העברית. כשהגעתי כסטודנט לניו יורק בשנת 1957 כבר פתח המרכז את שעריו. בבניין זה שוכנו משרדי ההסתדרות העברית, משרדי 'הדאר', שהיה אז תחת הנהלה עצמאית, משרדי 'מסד', מחנות הקיץ העבריים, וועד האמנות העברית, שכלל כיתות למוסיקה ומחול, שאף הם היו עצמאיים, אף כי נוסדו בתחילה במסגרת ההסתדרות העברית.

ב-1957 (ראשית תשי"ח) התחלתי לערוך את 'ניב', כתב העת לסופרים צעירים, ולעסוק בענייני 'הנער העברי', תנועת הנוער של ההסתדרות העברית. ב-1961 (תשכ"ב) נתמנתי למנהל 'הנער העברי' ולמנהל 'החודש העברי', מפעל חינוכי לבתי-הספר, ולמעשה למנהל מחלקת הנוער של ההסתדרות העברית (בנוסף לתפקידי כעורך 'ניב'). כעבור שנה, ב-1963 (תשכ"ג), הייתי בן שלושת העורכים-המייסדים של 'למשפחה' (ירח-מיאל ויינגרטן, יעקב רובין ואנוכי), ובתשכ"ה נתמנתי לעורך (יחיד עם ירחמיאל ויינגרטן), תפקיד שבו שירתי במשך השנתיים הבאות.

במסגרת כעשר שנות עבודתי בהסתדרות העברית עמדתי בקשר עם סופרים רבים ואישי ציבור - הרבה מהם הלכו כבר לעולמם - ואותם פגשתי מחדש - בשר ודם, חיים כביום הכתיבה - במכתבים שבארכיון 'גנוזים'...

אתן איפוא למכתבים לומר את דבריהם, כלשונם ובלא שינוי, ורק אוסיף כמה מילים של הסבר לפנייהם ואחריהם ולעיתים גם בגופם... סדר המכתבים - כרונולוגי, לפי התאריכים...

על "ניב" וסופרים

כ"ט אדר א', תשי"ח: לאברהם ברוידס היקר,

בנוהג שבעולם, אדם שולח מכתביו ליעדים שונים ולנמענים שונים, ומכתבים אלה אינם חוזרים אליו... אלא אם כן, הדואר מחזירם בגלל כתובת שגוייה, בלבול בבול, החלפת מעונו ומענו של הנמען וכדומה.

אך בדידי הוא עובדא, ומכתבים ששלחתי חזרו אלי בדרכים מופלאות - ותוך כך חוויתי חוויה מיוחדת. היו אלה מכתבים מן 'העבר' - קולות מן העבר, שכתר שכחתי כי שכחתי אותם, אשר חזרו לפתע להדהד באוזני עשרות שנים לאחר שנשלחו לחלל - כאותות שלא מעלמא הדין, מזמן אחר וממקום אחר. והקולות - צלולים וגדושי-משמעות עתה - כשהם נשמעים מחדש - ובאמת כשהם נקראים מחדש - במבט לאחור, אל העבר של ההיסטוריה התרבותית העברית באמריקה, שהיתה ואיננה עוד.

עליהם ו... אותם רוצה אני לספר בהזדמנות זו. ובעיקר: "אותם" - רצוני לתת לאיגרות אלה לדבר בעד עצמן, לדובב את עצמן... ובמידת הצורך אוסיף הערות קצרות להסבר.

במסגרת המחקר שערכתי לצורך הכנת ספר התרבות העברית באמריקה - שאת הוצאתו לאור אנו מציינים באירוע זה - הגעתי לארכיונים ואוספים שונים, שבהם נברתי וחיפשתי חומר הקשור לתנועה העברית באמריקה. אחד הארכיונים היה מכון 'גנוזים', הנמצא בבית הסופר, משכנה של אגודת הסופרים העברים במדינת ישראל, בקריה בתל אביב. שם מצאתי 'גנוזי נסתרות', איגרות שכתבתי במשך השנים מאיגרא רמא דניו יורק... באמצעות האיגרות - איגרותי אלה, חזרתי וחייתי את העבר... את שנות ה-60 שבהם פרוחה התנועה העברית... מכתבים אישיים אלה מוסרים מידע על המתרחש 'מאחורי הקלעים' בתרבות העברית באותו פרק זמן - ויותר מכך, על פעילותי שלי, מחשבותי, התלבטויותי, וכתובתי, וגם מעט... רכילות (כמובן, רכילות שאינה מזיקה).

כאן... וראה עוד על כך בספרי
התרבות העברית באמריקה, עמ'
292 ואילך.]

י"ט אדר א' תשי"ט, 27 בפברואר
1959: לאלעזר,

... על אף ההילה התרבותית שמעל
ההסתדרות העברית [י] רבה העבודה
המעשית, השחורה... התקציב מועט ואין
ביכולתם לשלם אלא שכר פועל בטל...
אך הלב אינו נותן להתבטל... ישיבות עד
שעות מאוחרות של הלילה עם חברים,
כתבנים בעתיד ובהווה. ירידה לחייו של
המדפיס להתמיד במלאכתו וכו' וכו'
בחורף אכלנו קור ובקיץ - חורב... אל נא
תסיק... [ש]אני מיואש... אני רואה יעוד
גדול במעשי ורואה סיפוק בעבודתי... מה
אתה אומר על [המשורר זלמן] שניאר -
איום ונורא! העייתי מחוץ לעיר בעת
ההלווייה (שנערכה בסודיות, בהתאם
לצוואתו) אך כיבדתי את זכרו בהש-
תתפות במנחה-מעריב בביתו. נפגשתי עם
בנו (הרחוק מעברית לגמרי, ובקושי
מגמגם את הקדיש. פרופסור
באוניברסיטה בקליפורניה). בתו [-]
רקדנית. העץ והתפוחים... ולבסוף: האם
שמעת על משה פיינשטיין, המשורר?
ובכן, ערב אחד לפני כחודש ימים
התקיפו אותו צעירים והיכוהו עד זוב
דם. מחלים מהמכות הרוחניות שקיבל.
מרתו השחורה השחירה יותר...

[משה פיינשטיין, מורה ומחנך, עמד
בראש בית המדרש למורים
'הרצליה' בניו יורק, שבו לימדו
פרסקי וכן פרופ' מיכאל ארפא
ויצחק ברזילי, ייבדלו לחיים
ארוכים, בין השאר, ובו, אזכיר
דרך אגב, למדה גם רעייתי, דליה].

טבת תשי"ט: לכבוד הסופר חיים
ליף [טופס בשכפול]

[חיים ליף, סופר ועורך, מראשוני
תנועת 'הנוער העברי', עורך מוסף
לקורא הצעיר ובצרון]
'ניב' מתעתד... לציין... את היצירות
שהקורא העברי עלול לקראן בעתיד
הקרוב... לשם כך מתכבד אני לבקש את
כבודו להשיבנו בקצרה על תכניותיו
הספרותיות, קצרות-הטווח וארוכות-
הטווח כאחד. כמו כן... אבקשו להשיב
בקצרה על השאלה: "מה הניע אותי
לכתוב".

[היה זה משאל נוסף בסידרת
המישאלים שקיימתי בין עורכים
וסופרים בארצות הברית ובישראל
לשם פירסום בניב].

כ"ט אב תשי"ט, 2 בספטמבר, 1959,
מר מיכלי היקר,

הערותיך אודות העתון נידונות...
בשנה הבאה, מקווני, נגיע לשלב השלישי
בהתקדמותנו. בשנתו הראשונה (אחר
חידוש הופעתו) - ניסה 'ניב' לעמוד על
רגליו. בשנתו השניה רכש ועודד כותבים
צעירים. בשנתו השלישית, השתא, הגיעה
השעה להשתמש בנפות ביתר קנאות.
יחד עם זאת עומדת להתארגן קבוצה של
צעירים - רובם ככולם מתייחסים
לכתיבה ברצינות מרובה, משמשים
בהוראת הספרות והשפה העברית - על
מנת לטפח את גרעין היצירה העברית
דמתא...

ניו יורק, מוצ"ש כ"ג טבת תשכ"ב:
ר' יעקב היקר,

[ר' יעקב הוא יעקב צוזמר, שוחר
עברית ומראשי הפעילים
בפילדלפיה במשך שנים רבות,
מחבר הספר **בעקבי הדור**, תומך
בניב, עימו עמדתי בחליפת
מכתבים במשך שנים רבות. נפטר
בשיבה טובה בן צ"ו]

בשבוע האחרון הייתי פנוי במקצת
ויכולתי לעסוק בהמשך כתיבת הרומן
החדש, אשר התחלתי לעסוק בו בקיץ.
מפה לאוזן אגלה לך, כי שמו הזמני הוא
'אלהים במהפכת'. הכתיבה קשה מאוד
בגלל הצמצום העצום שאני כופה על
עצמי, ובגלל העוצם העצום של מחשבה
וכוונה ודעה שאני מכניס בכל משפט
ומשפט. תוך כדי כתיבה מצאתי סגנון
חדש ואמצעים חדשים בהבעה. אני
מקווה שעבודה זו, לכשתגמר - תהיה
משהו מקורי, מתקדם, חדש. אבל לא
אוסף לדבר על עיסתי. עדיין לש אני
אותה.

[הרומאן שכתבתי **אלוהים במהפכת**
הופיע בשנת 1965 בהוצאת אלי"ף בתל
אביב].

סוף יבוא

בשולי ההיסטוריה התרבותית של התנועה העברית באמריקה

מאת משה פלאי

(המשך מן הגליון הקודם)

סכסוך בין הנוער וההסתדרות

ב-25 בדצמבר 1966 (תשכ"ז)
התקיימה ועידת היובל של ההסתדרות
העברית בלונג ביץ', ניו יורק, ובה הופיעו
נציגי 'הנוער העברי' ישעיהו קרונמן,
חיים רייך ומאיר טננבאום ואנכי.
התחולל סכסוך קשה בין תנועת הנוער
וההסתדרות העברית, ובין כתבי מצאתי
את הנאום הבא שהשמעתי בוועידה,
ומתוכו אביא קטעים:

המשבר הקשה הפוקד את
ההסתדרות העברית באמריקה לא יכול
היה שלא ליתן אותותיו בתנועת הנוער
שלנו... שלוש הן סיבותיו של המשבר: ...
קיימת בעיה של תקשורת... דומה, ש...
חל שיבוש במכשירי הקשר המחברים
את ההסתדרות העברית והציבור היהודי
באמריקה... בעייה שנייה... היא בעיית
המפעם - הטמפו. על רקע ההתקדמות
המהירה במדעים ובתרבות בעולם
המודרני, הלכה התנועה העברית מתון-
מתון, דשדשה במקום ואף פנתה
לאחור... ובעייה שלישית... היא זו של
אשראי - קרדיט... לנו בתנועה העברית,
כמעט ואבד כרטיס-האשראי - אותו
כרטיס-האמון - הפותח שערים לפני
המחזיק בו בלא צלצול המזומנים...

עלינו לשנות את דמותנו בעיני
עצמנו... עלינו לשקוד על תיקון ערכים
מסויימים בחיינו העבריים... ראש
וראשון: הדוגמה האישית. כל עברי חייב
להוות דוגמה מופתית לרעיון המורשת
העברית... עלינו להכות על חטא שחטאנו
בשנאת חינוס ובריב אחים... על חטא
שחטאנו בתשבחות עצמית עצמית
והדדית... על חטא שחטאנו בהרחקת
אומרי ה'לא' ובקירוב אומרי ה'הן'...
האם ב'ערכים' אלה נבוא אל הנוער?
תשובתנו היא: לא ולא!...

[דברי הנוער חוללו מבוכה רבה בין
הנאספים. העיתונאי י. צחור (יהודה

וייס) דיווח בהדאר על "תמיהה ואף
תדהמה". "זו היתה אחת הבעיות
הכאובות" הצהיר העיתונאי,
"שהסעירו את המועצה". נתקבלו
הצעות החלטה על הקצבה לתנועת
הנוער, אך מחוסר כספים ההחלטות
לא בוצעו (עוד על כך, בסיפרי, עמ'
312-313)

מכתב שנשלח אלי על ידי שמעון
פולאק, מחנך ומראשי הפעילים
בהסתדרות העברית:

ט"ז תשרי תשכ"ח, 20 באוקטובר
1967: מר פלאי היקר,

קבל נא את ברכתי לקראת שנת
תשכ"ח... בתשובה למכתבך... הריני
להודיעך, כי ד"ר פילטש, נשיא
ההסתדרות העברית יצא לחופש
[חופשה] וישוב בסוף חודש זה. וטרם
הספקנו להשיג מזכיר-מנהל להסתדרות
העברית... המצב הכספי דחוק מאוד...

[עם פרישתו של המזכיר הכללי
ירחמיאל ויינגרטן מן ההסתדרות
העברית באותה שנה היה המצב
הכספי בכי רע... וראה עמ' 313
בסיפרי]

18 בפברואר, 1969: ר' יהודה היקר,

(יהודה פילטש, נשיא ההסתדרות
העברית, מוותיקי החינוך העברי
בארה"ב, חוקר וסופר, ידיד ורע,
שימש באותן שנים כדיקן בית
המדרש למורים האידי שהתאחד עם
'הרצליה')

העליתי לפני פרופ' אריה טרטקובר
בכתב הצעה לחדש את ניב (בצורה שונה
כמובן), והודיעני, כי הברית העברית
העולמית נכונה לתמוך בכתב העת
ב"הקצבה מסויימת". האם רואה אתה
אפשרות כלשהי לתמיכה מן ההסתדרות
העברית? מה בדבר המחלקה לחינוך
ולתרבות של הסוכנות, ומוסדות אחרים?
אם אראה שקיימת נכונות לסייע בדבר,
אקבל על עצמי לפנות אל הסופרים
והחוקרים הצעירים בארה"ב לשם
מימוש הרעיון. מה דעתך?

[לאחר שסיימתי את הדוקטוראט, פרשתי מעבודתי בהסתדרות העברית והתחלתי ללמד באוניברסיטה. באותן שנים עשיתי מאמצים חוזרים ונשנים לחדש את ניב ואף את פרקים, השנתון של האקדמיה העברית.]

בשולי ספר 'התרבות העברית באמריקה'

ובענייני הספר שאת הופעתו אנו חוגגים:
מתוך מודעה בהדאר (שנדפסה כנראה ב-1991):
בקשת חומר ארכיוני, תיעודי וצילומי:

ההסתדרות העברית עומדת להוציא ספר על תולדות התנועה העברית באמריקה מאז היווסדה ועד היום. נקבעה מערכת אשר קיבלה על עצמה להכין את הספר. עורך: ד"ר משה פלאי; ועדת מערכת: ד"ר שלמה איידלברג, ד"ר יצחק ברזילי, ד"ר אביבה ברזל, ד"ר חיים ליף, ד"ר יעקב קבוקב, מר בוריס שטיינשלייפר, ד"ר שמואל שניידר. המערכת פונה אל ותיקי התנועה לשלוח אליה צילומי חומר תיעודי על תולדות התנועה העברית המצוי בידיהם...

[למערכת הצטרפה לאחר זמן רחל וכסלר, שעזרה לי באיסוף חומר ונתנה מזמנה ומרצה למפעל זה בראשיתו. נקבע שאת תולדות התנועה אכתוב אני, וחלק שני יוקדש למאמרי משתתפים. חלק מן החומר נאסף לכרך השני, אך מסיבות שונות הוחלט שלא להוציאו, וחלק מן המאמרים כבר נדפסו בהדאר תוך הציון שנועדו לחלק ב' של ספר התנועה העברית].

מכתב שלי: 6 בינואר 1992, אי בשבת תשנ"ב:
לכבוד מר בוריס שטיינשלייפר, ניו יורק.

בוריס היקר, שמחתי לשוחח איתך ולהחליף דעות בקשר לספר התנועה העברית. אני שמח כי הננו בדעה אחת בדבר האחריות הרבה המוטלת עלינו בשעה שאנו באים להעריך ולסקור את ההיסטוריה של התנועה העברית באמריקה, והצורך לכל ייגרע חלקו של אף אחד ממאות האישים שנתנו מזמנם, מרצם וכשרונם להצלחת הפעולה העברית בעולם החדש.

הספר מתקדם יפה, וכפי שאמרתי לך, אני כבר כותב את הפרק הראשון שיעסוק בשנות הייסוד הראשונות.

החומר העומד לרשותנו הוא מהימן. ואני משלים את החסר מדי יום ביומו. מבחינה זו, המשרד ועובדיו עוזרים לנו ביותר. הקיץ ביליתי שבועות רבים בבית הספרים הלאומי בירושלים וצילמתי חומר נדיר מהתנ"ך והדאר היומי. כמה מחברינו עוזרים לי מאוד: יעקב קבוקב, זבולון רביד, רחל וכסלר. ביקשתי מפרופ' משה אברבך שיעבור על חומר בארכיון הציוני והוא שלח לי דו"ח מפורט שיעזור למי שיילך בעקבותיו בחיפוש חומר שם.

ובכן, הכל שפיר. ונאחל לך הרבה שנים של בריאות. ושתזכה לראות יחד איתנו בהוצאת הספר.

בידידות ויקר, משה פלאי [העסקן הציוני והעברי הוותיק בוריס שטיינשלייפר היה מיוזמי רעיון הספר ומן התומכים בהוצאתו. הוא לא זכה לראות בהדפסת הספר ונפטר חודשיים לאחר כתיבת מכתב זה. קרן שהקים סייעה בהוצאת הספר].

7 ביוני 1996, כי בסיון התשנ"ו:
ליעקב היקר,

(יעקב הוא יעקב קבוקב, שעזר לי רבות - כאחרים - בחומר ובעצה טובה).

קראתי את מאמריך היפה על [משה] דייוויס [שנפטר באותו זמן], והוא נגע לליבי. אכן, היה איש המעלה. כפי שראית שלחתי פרק מקוצר הנוגע לייסוד [הנ"ל] העברי ולדייוויס [להדאר] ושלמה [שמיר, העורך] הביאו לזיכרו של דייוויס. בכנס איגוד הפרופסורים לעברית נתבקשתי לומר כמה מלים עליו, והכנס הוקדש לזיכרו. יש לי בעיות עם 'רשפים': הוא איטי... איני מצליח לקבל ממנו [חומר]. אני תקוע. שלושה שבועות אני מחכה להגהות העמודים...

[פרופ' משה דייוויס היה מראשי 'הלער העברי' בהקמתו בשנות ה-30 ומפעילי התנועה העברית והדאר במשך שנים רבות אחר כך. הרוח החיה במפעלי תרבות רבים, דיקן בית המדרש למורים שליד בית המדרש לרבנים ע"ש שכטר (הסמינר התיאולוגי), ומייסד המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית, ידד ורע, ומי שסייע בעצתו הטובה בהכנת הספר].

מכתבו של ד"ר שלמה שולזינגר- שאר ישוב, ראש מחנות 'מסד' ומוותיקי 'חנוער העברי' והתנועה העברית:

י"ש תמוז, תשנ"ח, 5 ביולי, 1998:
משה היקר, שלום רב! חן חן שטרחת להעניק לנו טופס מספרך 'התרבות

העברית באמריקה' שיצא בהידור רב. הספקנו לדפדף בו ונוכחנו בעבודה הרבה שהשקעת באיסוף החומר הרב לפרטיו... בספר חומר היסטורי רב וחשוב על מטרותיה, פעולותיה והישגיה של התנועה העברית באמריקה... בברכה ובידידות רבה, רבקה ושלמה.

(מכתב של יעקב ארנון, מפעילי התנועה בשיקאגו, שהיה מתומכי הספר, וזה מקרוב נפטר בארץ)

9.16.98: שמחתי מאוד לקבל את ספרך, שסוף כל סוף יצא לאור לאחר מאמצים שלך. תודה רבה עבורו. הספר הוא מוצלח, יפה, עשיר. הן בתוכן והן בהערכתו. משה, הנך יכול להתנאות בו. חבל לי מאוד, שקלרה ז"ל, האהובה בלתי נשכחת לא זכתה לראותו [אשתו, קלרה, נפטרה ב-1998]... נקווה שבקרוב יצא לאור הספר השני שלך, שכולנו מחכים לו... בידידות רבה, יעקב ארנון.

[הספר השני לא ייצא לאור, לצערי, אך חלק ממאמריו ראו אור בנפרד בהדאר. יעקב ארנון התקשר אלי טלפונית מישראל שבוע לפני פטירתו והביע את משאלתו להקים קרן פרטים לעידוד ספרות בעברית קלה, כדוגמת הכתיבה בלמשפחה, על-שם אשתו המנוחה. אך הוא נפטר בטרם עלה בידו לממש את תוכניתו].
אוניברסיטת מרכז פלורידה

הופיע ספרו החדש של פרופ' משה פלאי על ספרות ההשכלה העברית

סוגות וסוגיות בספרות ההשכלה העברית: הז'אנר המשכילי ואביזריהו, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ישראל 1999.

הספר עוסק בתחום חדש של ביקורת הספרות העברית; במיפוי וסיווג הז'אנרים הספרותיים בראשיתה של ספרות ההשכלה; עיון ספרותי זה מציג לראשונה בביקורת העברית את המגוון הספרותי העשיר של סוגות שבאמצעותן שאפו סופרי ההשכלה לחדש את פני הסיפור העברית.

מחיר הספר לקוראי 'הדואר' הוא \$25 (כולל משלוח)

JUDAIC STUDIES PROGRAM / M. PELLI
University of Central Florida
POB 1990
Orlando, FL. 32816-1990